

Sociologiska institutionen
Avdelningen för socialantropologi

LUNDS
UNIVERSITET

I paradiset finns sovplatser av trä

En socialantropologisk studie om platsen S:ta Clara kyrka och dess betydelse ur ett hemlöshetsperspektiv samt utifrån kyrkans medarbetare och volontärer.

Olivia Pedersen
Lunds Universitet
SANK03, Vårterminen 2022 kandidatuppsats
Handledare: Nina Gren
Examinator: Marie Larson

Abstract

Homelessness is a major concern in today's society. Nevertheless, the place of the church S:ta Clara in Stockholm, Sweden, has an individual will to diminish homeless individuals and improve their standard of living. The purpose of this bachelor's thesis is to investigate the place and space of S:ta Clara. It's about the everyday life of homeless individuals who socialize and could obtain security in the space. The thesis is based on a field study conducted with observation and participatory observation. There are different concepts regarding the phenomenon of place and space. However this thesis focuses on the place as embodied space and its basic conditions. The field study confirms the phenomenon of Clara including a place of embodied space for the marginalized individuals living as homeless in Stockholm city.

Nyckelord:

Socialantropologi; hemlöshet; embodied space; transitional space; smuts; Clara-fenomenet

Förord

Jag vill uttrycka min tacksamhet till alla mina informanter i S:ta Clara kyrka i Stockholm som hade energi och ork att ständigt samtala med mig. Jag vill även uttrycka ett tack till Gustav Bengtsson som har varit till stor hjälp till utformningen av denna studie. Till sist vill jag tacka min handledare Nina Gren som stöttade mig in i det sista.

Innehållsförteckning

1. Inledning	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och problemformulering	6
1.3 Disposition	7
2. Metod	8
2.1 Intervjuer och deltagande observation	8
2.2 Reflexivitet	10
2.3 Etisk övervägande	12
3. Tidigare forskning och teori	13
3.1 Place och space	14
3.2 Förorening och illegalitet	16
3.3 Offentliga sfären	17
3.4 Sammanfattning av begrepp	19
4. Platsen	20
4.1 S:ta Clara	20
4.2 Platsen S:ta Clara	21
4.3 En plats för reciprocitet	24
4.4 Privat i den offentliga sfären	25
5. Stigma och Skam	28
5.1 “Jag är van nu”	28
5.2 “Sluta ta kort”	29
6. Fel saker vid fel sfär?	31
6.1 Olagligt att ligga ner?	31
6.2 Kriminell handling?	33
7. Clara-fenomenet	36
7.1 Gemenskap	36
7.2 Finns inga måsten	37
8. Slutdiskussion	42
9. Referenslista	44

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Ett nutida samhällsproblem är hemlöshet. Det finns forskning kring problemet men vad vet vi egentligen om hemlöshet? Varför har ett välutvecklat land som Sverige fortfarande ett stort antal av medborgare som inte har bostad? Jag kliver av tåget på Stockholms centralstation och ser personer som bär på stora tunga väskor eller smutsiga påsar samtidigt som deras kroppshållning ser slitna ut och tröttheten i ansiktsuttrycket är påtaglig. Jag själv har växt upp i ett tryggt hem i Skåne med ekonomiska fördelar och tak över huvudet. Det väcker många tankar och funderingar när jag plötsligt möts av hemlösa personer. Tar vi för givet att alla samhällsmedborgare har ett hem och en trygghet i form av bostad? Antropologen Allen Abramson (2000) diskuterar kopplingarna mellan plats, hus och kroppar. Abramson menar att vi får en acceptans runt vår existens ifall vi skapar en enhet runt dessa tre faktorer och kan således bidra med ett ordnat liv (Abramson, 2000 i Bergfeldt, 2021: 8). Vanligtvis brukar ett ordnat liv förknippas, enligt majoritetsbefolkningen, med att den enskilda individen har ett arbete, ett hem och slutligen en familj. Men eftersom inte alla har en legitim bostad i form av ett hem blir det således problematiskt (ibid.). För enligt FN:s konvention om sociala och kulturella rättigheter (ICESCR), har alla människor rätt till grundläggande behov som säkerhet, försörjning och lämplig bostad (UN, 2022). Hemlöshet är inget nytt och samtidigt är det ett globalt problem som återfinns i de flesta länderna i världen. Det finns strategier för att minska hemlösheten i Sverige och numera kan man följa problemet genom nationella kartläggningar som Socialstyrelsen har fått i uppdrag att göra var sjätte år av regeringen sedan år 1993 (Swärd, 2021: 16). Uppdraget innebär att analysera och lägga fram förslag på åtgärder för att motverka och förebygga hemlöshet.

Det finns således en samhällsvilja att ta tag i hemlösheten. Inte minst i Stockholm där jag vittnar om matställen och caféer som skänker ut gratis mat till personer med begränsad ekonomisk möjlighet. Men samtidigt ser jag även skeptiska blickar. Kanske tycker de att hemlösa är ute på gatorna och tar plats genom att göra det ännu mer "smutsigt" på offentliga utrymmen i staden. Samhällsproblemet påverkar sålunda inte bara personer i utsatt situation, men även

majoritetsbefolkningen med ordnat liv. En strategi är att finna en plats eller utrymme för de hemlösa att kunna vara på om dagarna för att på så sätt “städa” bort dem från offentliga utrymmen. Trots att det låter grovt att “städa bort” hemlösa från gatorna är det många institutioner och ideella föreningar som stöttar och hjälper dem med att finna det ordnade livet. Platsen blir därmed viktig och precis som filosofen Michel Foucault, definieras platser som relationer mellan olika punkter som binder samman nätverk över tid (Foucault, 1967: 2).

När jag kliver in genom portarna till den centralt belägna kyrkan S:ta Clara i Stockholm för första gången möts jag direkt av en välkomnande, värmande och vänlig stämning. En variation av olika karaktärer och utsatthet fyller rummet tillsammans med medarbetare och volontärer. S:ta Clara är en av de församlingar i Stockholm som bedriver dagliga matudelningar, ger stöd för människor i utsatta situationer och har under många år erbjudit sovplats för akut hemlöshet – personer utan bostad (EFS, 2021). Kyrkan blir som Aucoin betonar, en plats som formar och producerar ett utrymme inom vilket individer kan tänka och organisera sig socialt, estetiskt, politiskt, religiöst eller ekonomiskt (Aucoin, 2017: 396).

1.2 Syfte

Syftet med denna studie är att undersöka och diskutera hur hemlösa som besöker S:ta Clara ser på sin situation och på S:ta Clara.

Huvudfrågan:

- Hur kan vi förstå S:ta Clara kyrka med hjälp av antropologisk litteratur om plats?

Delfrågor:

- Vad för relation har besökarna till platsen?
- Vilka behov och sociala möjligheter uppfyller platsen?
- Hur ingår S:ta Clara i hemlösas vardag?

1.3 Disposition

I kapitel två presenteras det metodologiska tillvägagångssättet och en diskussion om hur fältarbetet har påverkat några av mina beslut. Därefter redogör jag i kapitel tre för tidigare forskning och de teoretiska ramverk som är grunden för studiens analys. Jag gör en generell beskrivning av platsen S:ta Clara och dess bakgrund i kapitel fyra samt vad platsen har för betydelse för mina informanter i hemlöshet.

I kapitel fem beskriver jag känslan av skam och den stigmatiserade rollen att vara hemlös bland mina informanter och presenterar några exempel av samhällets hantering av hemlösas användning av det offentliga rummet i kapitel sex. Sedan i kapitel sju beskriver jag hur kyrkans medarbetare och volontärer ser på S:ta Clara som kyrka och verksamhet. Avslutningsvis i kapitel åtta presenterar jag en sammanfattning av mitt resultat och diskuterar runt studiens syfte och frågeställningar.

2. Metod

I detta avsnitt kommer jag redovisa mina metodologiska tillvägagångssätt för insamlandet av empiriskt material. Det har varit *one-sided* fältstudie i S:ta Clara kyrkan i Stockholm där jag har använt mig av semi-strukturerade intervjuer och informella samtal i samband med deltagande observation. Fältstudien har gjorts under två perioder av besök i kyrkan under sammanlagt åtta dagar. Intervjuerna och deltagande observationerna har varit med informanter som bland annat är, eller har varit hemlösa, volontärer och anställda inom kyrkan samt troende kristna personer.

2.1 Intervjuer och deltagande observation

Metoden följer en traditionell etnografisk modell som tillämpas i samhällsvetenskap i allmänhet och inom antropologin i synnerhet. (Davies, 2008: 105; 106). Deltagande observation är metodologiskt kännetecknande för antropologi. I den mån omständigheterna tillåter det, innebär deltagande observation ett medvetet och systematiskt deltagande i vardagsaktiviteter och i människors intressen (Kluckhohn, 1940). Det innebär att jag har kunnat delta på aktiviteter såsom matutdelning, fikastunder eller gudstjänster. Jag har även kunnat etablera relationer med kyrkans besökare som har vistats där dagligen. En anledning till de relativt snabba etablerade relationerna kan vara på grund av att jag redan är en del av den inhemska svenska kulturen och delar gemensamt språk med besökarna. S:ta Clara kyrka har gett mig möjlighet att kunna koncentrera mig på en specifik grupp, vilket har varit utsatta personer i hemlöshet och som jag i denna uppsats definierar som personer utan fast bostad. Själva deltagandet har underlättat min observation eftersom det har möjliggjort mer meningsfulla och öppna diskussioner med informanterna (Davies, 2008: 81).

Jag besökte Stockholm i två omgångar och vistades i kyrkan varje dag från klockan 12.00 fram till stängningen vid 17.00. När jag satte mig ner i kyrkans lokal, mötte jag många olika personer som har varit intresserad över vem jag är då jag stack ut väldigt mycket som ung kvinna. Eftersom kyrkans atmosfär var väldigt tillmötesgående blev den första kontakten med informanterna lättsam. Jag behövde knappt närma mig informanterna innan de tog kontakt med mig. Det blev en ömsesidig första kontakt. Jag har kunnat utföra intervjuer, gruppintervjuer och

informella samtal angående kyrkan som plats och dess betydelse utifrån informanternas perspektiv. Majoriteten av mina informanter var medelålders män i hemlöshet. Totalt sett samtalande jag med tio informanter varav två av dem var kvinnor. Mina hemlösa informanter är: Niklas, Sture, Robert, Cara, Sofie och Johan. Jag fick även kontakt med en del kristna män som berättade om kyrkan som plats ur ett mer religiöst perspektiv. Följaktligen är det Stefan, Ulf, Laffe, Peter och Anton som är volontärer i S:ta Clara kyrka. Slutligen fick jag samtala med Viktor, tidigare hemlös och numera anställd i kyrkan.

S:ta Clara kyrkan är känd för att låta hemlösa ligga och sova på bänkarna eller de dagliga matutdelningarna. Mitt urval av informanter blev således specificerat på hemlösa män eftersom det var de som närmade sig och var intresserad av mig. Samtidigt ville jag ha en bredare bild på kyrkan som plats och ville lyssna på andra personers perspektiv för att få en helhet av platsen. Efter varje vistelse i kyrkan har jag skrivit ner fältanteckningar. Mina observationer i sig var relativt lika från dag till dag. Det var i princip samma människor som roterade i omgångar inne i kyrkan. Men rörelsen och aktiviteter varierade beroende av dag.

Under intervjuerna och samtalen var mina frågeställningar öppna och formulerade i stunden för att sträva efter att utveckla frågorna under samtalets gång. Med andra ord utförde jag så kallade *semi-strukturerade* intervjuer som syftar till att samtalet ska vara relativt fritt och öppet för diskussion (Davies, 2018: 106). Jag försökte att utgå från en intervjuguide och sträva efter semi-strukturerade intervjuer med de hemlösa. Men tidigt in i fältarbetet förstod jag att det kommer bli lättare att ha utdragna och flexibla samtal över tid eftersom informanternas narrativ gick från ena saken till den andra utan någon koppling. Det är som Tova Höjdestrand beskriver i sina intervjuer med hemlösa i St:Petersburg; att få en struktur på intervjuerna blir svårt att uppnå då folk kommer och går, byter ämne som de vill, samt blir distraherade av något annat (Höjdestrand, 2009: 13; 14). Samtalen med de hemlösa blev långdragna och jag fick svar på mina frågor över tid, vilket i sin tur innebar att det tog några dagar innan jag kunde fastställa deras svar på mina frågor. Med de anställda kristna informanterna kunde jag enklare utföra semi-strukturerade intervjuer då jag fann att dessa informanter lyssnade och besvarade mina frågor mer konkret och snabbare. Därmed blev det en skillnad på att intervjua och samtala med hemlösa jämfört med de anställda som i sin tur gjorde att det blev en variation av insamlat

material. Jag använde mig av Wästerfors (2019: 182) beskrivning på hur en kvalitativ intervju ska bidra med största möjliga förståelse för respondenten. Vikten av en kvalitativ intervju är att förstå sig på sin respondent och därmed anpassa sitt agerande utifrån respondentens attityd (ibid.). Eftersom jag hade varierade samtal med både hemlösa och kristna besökare behövde jag anpassa mig utifrån situation och person. Det blev en skillnad med att ha samtal beroende på informant. Jag gjorde inga inspelningar utan skrev ner anteckningar förhand. Valet av att enbart göra anteckningar grundar sig i att jag ville att det skulle bli en vanlig och vänskaplig konversation.

Jag investerade mycket tid i min relation med de hemlösa för att skapa en tillit. Det var även därför det blev mer samtal än intervjuer för att bygga upp en relation med lojalitet. Oakley (1981) diskuterar intervju effektivitet och att det skapas när intervjuaren investerar i sin personliga identitet genom att dela med sig sina egna erfarenheter och kunskaper till respondenten (Davies, 2008: 113). Trots få dagar ute på fältet, fick jag en bra relationer med en del informanter. Att skapa en nära relation så snabbt är relativt beroende på vem en pratar med. Ur min synvinkel anser jag att mina informanter lärde känna mig och att det skapades en vänskaplig relation eftersom jag knappt fick en egen stund i kyrkan utan att springa på informanter som ville sitta med mig och konversera.

2.2 Reflexivitet

Efter varje vistelse i kyrkan behövde jag sätta mig ner och reflektera över alla intryck och känslor som skapades under samtalen. Det var svårt att lämna fältet varje dag och gå "hem" till mitt boende när jag visste att mina informanter inte hade någon tydlig plan på vart de skulle ta vägen efter kyrkans stängning. Det blev därmed svårt att skilja mellan att vara privatperson och forskare. Mina informanter kom alltid fram till mig och frågade efter snus, tuggummi eller dylikt och jag kände att det var det minsta jag kunde göra var att bjuda på det. Relationerna gjorde att det blev väldigt påtagligt att jag ville hjälpa informanterna med sina behov men att jag inte gjorde tillräckligt för att uppfylla det. När kyrkan stängde frågade alltid informanterna vart jag skulle ta vägen. Det kändes som att de ville fortsätta att umgås med mig. Jag besvarade med att

jag var tvungen att skriva ner mina fältanteckningar. Jag upptäckte att när jag klev ut ur kyrkan och började skriva ner allt jag från dagen, försvann mina skuld känslor. Dessa känslor dök upp i kyrkan eftersom jag började fundera på hur bra ställt jag har det och inte är i samma utsatta situation som mina informanter. Väl utanför kände jag mig mer som forskare än den privata känslomässiga personen som jag var där inne. Från början trodde jag att det skulle vara motsatsen, att vara forskare och antropolog inne på fältet, och att sedan bli privatperson utanför fältet. Men eftersom det skapades en sådan tillit och gemenskap inne i kyrkan var det svårt att ta rollen som antropolog fullt ut.

Några fåtal gånger hamnade jag i en så kallad “moment of awkwardness” som Hume & Mulcock diskuterar i *Anthropologist in the field, Cases in participant observation* (Hume, Mulcock, 2008). Efter min första dag på fältet erbjöd jag tre av mina informanter att gå till en sportbar, kolla Sveriges landslag i fotboll spela och bjuda på öl. Mina informanter var direkt på att följa med och mycket berodde på att de inte hade druckit öl på länge. Jag tyckte på något sätt att det skulle bli roligt och informativt, vilket det förvisso blev. Men samtidigt kan det se ut som att jag bjöd på öl för att få information, eller att påverka någon av mina informanter med alkohol då jag inte vet deras bakgrund med alkoholism eller missbruk för övrigt. Det väcktes således tankar ifall jag gjorde rätt eller fel och att jag nu skapade en bild av att jag är “öltjejen” – förhoppningen på att få öl. Denna förhoppningen fick jag bekräftat en vecka senare när jag anlände till Stockholm för andra perioden av fältarbetet. En av mina informanter som jag hade bjudit öl på sportbaren kommer fram till mig i slutet av veckan och frågar ifall vi ska gå ut och ta en öl tillsammans. I stunden kände jag att det ändå var något jag kunde göra eftersom det skulle vara jag som hade kontrollen över det. Men samtidigt kände jag att det blev “awkward” i den mån att jag nu har förknippat mig själv med att vara den som bjuder på öl. Situationen blir därmed problematisk eftersom jag inte visste ifall det var rätt eller fel av mig att erbjuda alkohol?

Det uppstod en annan situation av “awkwardness” med en av mina kvinnliga informanter. Vi träffades inte förrän andra omgången av min vistelse i Stockholm. Hon var väldigt vänlig och närgången med mig genom att massera, hålla i handen eller krama mig. Näst sista dagen såg hon mig utanför kyrkan, hon kramade mig och ledde in mig i kyrkan. Väl där ville hon ge mig en gåva i form av nagellack eftersom hon tyckte att jag hade fina naglar. I stunden då hon gav mig

nagellacket kände jag mig en aning “dum” att inte ge något tillbaka. Därför gav jag henne ett anteckningsblock i utbyte. Hon blev väldigt glad och vi hade en fin stund tillsammans. Dagen efter när jag skulle lämna Stockholm, besökte jag kyrkan för sista gången. Min informant var på plats och ville att jag ska sitta bredvid henne i caféet. Efter bara några minuter ville hon att jag följde med henne till en annan ingång av kyrkan som är precis vid caféet. Hon började prata om något hon ville köpa och behövde pengar. Hon frågade mig om 30 kronor och jag kände mig illa till mods att hon frågade efter pengar. Samtidigt är det en liten summa för mig som har en stabil ekonomisk position. Trots det, var jag tydlig med att hon inte kommer få något. Situationen blir “awkward” i den mening att jag hellre ger en gåva än pengar. Det kändes som någon sorts av utnyttjning från hennes sida men samtidigt snålt från min sida.

2.3 Etiska övervägande

Jag har varit tydlig med syftet med min vistelse i kyrkan för att inte vilseleda informanterna eller orsaka skada i min roll som forskare. Från första stund har jag presenterat mig som antropolog och därefter har jag beskrivit innebörden med socialantropologi. Efter beskrivandet av ämnet och syftet med vistelsen försäkrade jag alla informanter att ingen utomstående person kommer kunna identifiera den enskilda personen i frågan (Dalen, 2015, 25; 27). Jag har anonymiserat och använt mig av fiktiva namn av alla mina informanter. Jag har tagit hänsyn till de etiska övervägande som stipuleras av The American Anthropological Association (AAA), *Statement on Ethics* (2012). Jag har varit tydlig med krav på samtycke, information och konfidentialitetsprinciperna. Varje gång jag träffade en ny informant har jag frågat ifall de ville vara med i undersökningen. Jag har även fått bekräftelse på att informanterna var informerade då de har påmint och frågat mig hur det går med studien varje gång vi stötte på varandra. Jag har även frågat ifall jag fick citera det som sades och har försäkrat informanterna att de kommer få ett fingerat namn om jag använder mig av deras berättelser och/eller citat.

3. Tidigare forskning och teori

I följande avsnitt sammanfattar jag ett urval av tidigare forskning och teoretiska ramverk från olika discipliner. Detta urval kommer därefter bakas ihop med det empiriska materialet av fältstudien. Den teoretiska bakgrunden är baserat ur ett hemlöshetsperspektiv inom plats och utrymme. Jag kommer ta upp bland annat *spaces* utifrån Snow och Mulcahys (2001) kvalitativa forskning i USA, hur hemlöshet kan ses ur ett miljörättvisperspektiv med hjälp av Bonds och Martin (2016) och Van Doorns (2010) upptäckt hur hemlösa i Nederländerna har behövt anpassa sig till nya vardagliga omständigheter i sina liv.

Jag kommer även använda mig av Tova Höjdestrands antropologiska studie i St. Petersburg som diskuteras i boken *Needed by Nobody – Homelessness and Humanness in Post-socialist Russia* (2009). Höjdestrand undersöker hemlöshet och beskriver hemlösas upplevelse av utsatthet, värdelöshet och ensamhet i en post-socialistisk kontext i Ryssland. De neoliberala marknadskrafterna bidrar till att stadskärnor anpassas utifrån kommersiella aktörer som i sin tur orsakar att marginaliserade grupper får svårt att få plats, och skydd i det offentliga stadsrummet. I den svenska kontexten understryker Hans Swärd, professor i socialt arbete, en liknande konsekvens av att privatiseringen och bostadspolitiken påverkar människor i utsatthet och orsakar således hemlöshet i allt större grad (Swärd, 2021). Det blir därför viktigt för marginaliserade grupper att utnyttja stadsrummet i den mån de kan och organisera sina liv inom den ramen för att kunna överleva i det offentliga stadsrummet med kommersiella aktörer vid sidan om (Højdestrand, 2009). Vidare skriver Höjdestrand att människor som lever på marginalen och som inte är eftertraktade av majoritetsbefolkningen i samhället kan enligt Mary Douglas definieras som “matter out of place” (Douglas, 1966, i Höjdestrand, 2009). Begreppet innebär att vissa personer blir avhumaniserade av samhället och stör samhällsordningen då de ses som farliga och/eller störande.

Utsatthet kan också innebära ensamhet som Simon Kettler undersöker i sin antropologiska studie, *A Dignified Life* (2020), i S:t Johanneskyrkan i Göteborg. Han belyser den ofrivilliga ensamheten bland låginkomsttagare som är påtaglig i det offentliga utrymmet i Göteborg. Däremot lyfter Kettler att många av sina informanter uttrycker att S:t Johanneskyrkan tillhandahåller en plats där människor kan aktivera sitt sociala liv och att den ekonomiska

bakgrunden på den enskilda individen inte spelar någon roll. Kettlers poäng grundas i att S:t Johanneskyrkan blir en plats för människor att tillbringa sin tid på utan att det kostar allt för mycket. Det blir en möjlighet för låginkomsttagare att finna ett värdigt liv genom att ha råd med mat samt tränga bort ensamheten genom att vara på en plats där en kan bygga sociala relationer (Kettler, 2020). Jag finner Kettlers studie likt min egna och kommer därmed redovisa likheter mellan studierna.

3.1 Place och space

Orden *place* och *space* har olika betydelser i det engelska språket vilket gör det problematiskt att översätta det till svenska då de har liknande betydelser i svenskan. I engelskan innebär *space* något abstrakt utan en substantiell mening, medan *place* hänvisar till människans medvetenhet om en specifik *space* (Seamon & Sowers, 2008: 44-50). Med ovan förda resonemang vill jag i uppsatsen göra en distinktion, där jag använder mig av *plats* som motsvarar engelskans *place* och *utrymme* som motsvarar engelskans *space*. Samtidigt använder jag mig av *plats* efter Foucaults definition, som beskrivet i avsnitt 1.1, där en *plats* beskrivs som en relation mellan olika punkter som binder samman nätverk över tid.

Plats och *utrymme* har varierande betydelse och påverkan på de hemlösa. Beteendevetare Snow och Mulcahy (2001), belyser de problem som finns i förhållandet mellan hemlöshet och utrymme. I artikeln, *Space, politics and the survival strategies of the homeless*, utgår de från sin kvalitativa forskning om den rivna kåkstaden i Tuscan, Arizona och det förslag som uppstod angående att privatisera vissa gator i ett nattlivsområde för att begränsa offentliga utrymmen för hemlösa att befinna sig på (Snow & Mulcahy, 2001: 150). De diskuterar (med hjälp av Duncan [1983] och Snow och Anderson (1993)) de olika dynamiska relationerna mellan typer av utrymmen, även kallat *space*, samt hur dessa genererar olika värden. Det finns enligt deras analys tre typer av utrymmen: *Prime space*, *Marginal space* och *Transitional space*. *Prime space* är vilket utrymme som helst inom ett samhälle. Det är där samhällsmedborgare utför sina ekonomiska och kommersiella behov som i varuhus, shopping gator etc. *Marginal space* definieras som ett utrymme som inte utnyttjas av de tre största urbana aktörerna – erkända

samhällsinvånare, entreprenörer och politiker. Kåkstaden i Toscana är ett exempel på marginal space eftersom det låg på oanvänd mark där ingen har makt eller äger marken trots att det bor hemlösa där. Transitional space är enligt Snow och Mulcahy en sorts “övergångsutrymme”. Detta utrymme ses som mer tvetydigt än de andra nämnda utrymmen. Användningen och funktionerna är i förhållande till de andra suddiga. Här hänger marginaliserade individer som hemlösa men även “vanliga” samhällsmedborgare och entreprenörer. Snow och Mulcahy ger exempel på stadens park, Tuscon-park, som en typ av transitional space eftersom det finns utrymme för både barn att leka och roa sig från grannskapet samt personer i hemlöshet som kan nyttja parken för olika behov. Jag kommer använda mig av transitional space för att beskriva och förklara S:ta Clara och dess verksamhet.

Det finns även en antropologisk teori om *place and space* som handlar om en samproduktionsmodell mellan *social production* och *social konstruktion* av Setha M. Low. Low menar att platser konstrueras med hjälp av människors politiska, kulturella och historiska värderingar. Det är en social konstruktion som baseras på människors bakgrund och åsikter som gör det möjligt att producera och använda en plats till det den är skapad för (Low, 2009: 21). För att förstå samproduktionsmodellen kommer jag att förklara skillnaden mellan de två ovan nämnda termerna:

- Social produktion innebär i denna mening att det rymmer ekonomiska, ideologiska, sociala och teknologiska faktorer som sedan resulterar i skapandet av den materiella miljön. På så sätt är den materiella betoningen av termen social produktion användbar för att definiera det offentliga utrymmet som ekonomisk och politisk utformning samt den historiska framväxten.
- Begreppet social konstruktion innebär den fenomenologiska och symboliska upplevelsen i utrymmet. Detta innebär att det offentliga utrymmet fylls av till exempel människors sociala interaktioner eller bruket av den materiella miljön som förmedlar en typ av symboliskt värde och mening för den enskilda individen (a.a. 24).

Low skriver vidare att samproduktionsmodellen borde inkludera att plats och utrymme alltid är *embodied space*, ett förkroppsligat utrymme. Platser är en samproduktion av mänsklig erfarenhet

och medvetenhet som antar materiell och rumslig utrymme (Low, 2009: 22). Embodied space blir till ett ramverk för att förstå skapandet av plats genom rumslig orientering och rörelse. Det vill säga att personen är i ett rörligt rumsligt fält där tankar, känslor och avsikter som inte är medvetna skapar utrymme för potentiella sociala relationer vilket i sin tur ger mening och i slutändan producerar plats genom vardagliga rörelser (a.a. 29). Baserat på Lows teori om platser som embodied space, kommer jag i denna uppsats använda det teoretiska ramverket för att ge förståelse av hur människor skapar och “rekonstruerar” sin verklighet baserat på sin medvetenhet och erfarenhet förhållande till platsen.

3.2 Förorening och illegalitet

En vanlig diskussion kring hemlöshet är den stigmatiserade rollen som uppkommer bland hemlösa. Erving Goffmans teori om stigma handlar om ett samband mellan den normala och den avvikande rollen i ett samhälle. Att vara hemlös kan framstå som en skugga eller exkludering i förhållande till andra individer och på så sätt kan hemlösa ses som avvikande från den normstandard som råder i samhället. Det handlar om att stigma uppkommer som ett attribut i interaktion mellan individer. I samband med att individen är medveten om det avvikande attributet uppstår stigmatisering. Det är en process som den avvikande individen är medveten om och orsaker till problem och svårigheter när väl personen har förstått sig på rollen. (Goffman, 2011: 12; 13). Jag finner Goffmans teori behjälplig i min studie om hur hemlösa ser på sin situation. Jag kommer därmed använda mig av Goffmans olika typer av stigma för att klargöra varför känslan av skam uppstår i relation med hemlösas situation.

En aspekt av hemlöshet och att ha en plats i självaste stadsrummet är, vad professorerna i miljö rättvisa, Bonds och Martin (2016) tar upp i sin artikel, *Treating people like pollution. Homelessness and Environmental injustice*. De argumenterar för att hemlösa behandlas som en sorts förorening på grund av samhällets påtryckningar för att minska hemlöshet och som således bidrar till en typ av “miljö rättvisa”. Miljö rättvisa grundas i principen på att miljön inte är någon plats “där ute”, utan miljön är alla platser där människor lever sina liv genom att arbeta, äta, leka eller sova. Genom en intervjustudie i Fredericksburg, Virginia U.S, får Bonds och Martin (2016: 138) resultatet att det finns ett ambivalent förhållande till hemlöshet i samhället. Många lokala

kyrkor samarbetar för att tillhandahålla regelbundna måltider, härbärgen och strävan efter modellen bostad-först ¹ för att alla ska kunna få chansen till en bostad oberoende av bakgrund. Samtidigt understryker studien att de hemlösa upplever fientlighet varje dag. Enligt amerikanska lagar är det förbjudet att sova på allmänna ytor. Lagar som i grunden vill skydda den allmänna säkerheten. På så sätt ser man hemlöshet som något olagligt och kriminellt eftersom de är ute “i det fria” på allmänna platser för att kunna överleva. Detta innebär att hemlösa personer behandlas som om de vore en slags förorening i staden och ses därmed inte som medlemmar av det samhället där de befinner sig i (a.a. 140).

Människors rörelsefrihet regleras i olika sammanhang på ett sätt att följderna kan bli illegalitet och kriminalisering. Khosravis berättelse som migrant i “*Illegal*” *traveler* understryker detta och påpekar på global ojämlikhet och inskränkning av människors rätt till rörlighet (Khosravi, 2010). Regleringen av nationalstaternas gränser orsakar att migranter utför “illegala” resor för att fly från sitt hemland för att hitta nya livsmöjligheter i ett annat land. Khosravis perspektiv handlar om flyktingskap och migration men samtidigt anser jag att det finns en likhet mellan att vara ofrivillig migrant och att vara hemlös i sitt egna land eftersom båda delarna handlar om att vara “på fel plats”. Det blir en känsla av främlingskap gentemot majoritetsbefolkningen av ett samhälle och som enbart stödjer ett normativt beteende. Ifall en inte följer det normativa beteendet kan den enskilda personen ses som illegal (Khosravi, 2010: 96).

3.3 Offentliga sfären

Professor Van Doorn (2010), inom innovativa socialtjänster, beskriver i sin artikel *Perceptions of time and space of (formerly) homeless people*, hur människor hamnar snett i något skede av livet. Den psykologiska mekanismen möjliggör att kunna hantera dessa förändringar (Levi, 1992) vilket kunde observeras hos hemlösa i Utrecht, Nederländerna under en intervjustudie mellan år 1993-2000 och en uppföljningsstudie därefter (Van Doorn, 2010: 218). Studien pekar på kontrasten mellan hemmets/privata sfär och omvärldens offentliga sfär i nutidens samhälle. Ur ett hemlöshetsperspektiv blir dessa sfärer en skillnad i betydelsen. Hemlösa förlitar sig på det

¹ Socialstyrelsens modell av Bostad-först innebär att hemlösa personer omedelbart ska erbjudas permanent bostad utan krav på ekonomi och nykterhet (Bergstedt, 2021).

offentliga utrymmet och är förvisso tvungna att anpassa sig samt förändra sin livsstil för att kunna utföra alla vardagliga sysslor i en och samma sfär. På så sätt kommer hemlösa se sin miljö ur ett annat ljus och successivt hitta samma känsla av frihet i den offentliga sfären såsom majoritetsbefolkningen hittar i den privata sfären. Det handlar således om hur hemlösa hanterar sin vardag ur ett psykologiskt perspektiv för att hitta liknande frihet som den normala samhällsmedborgaren gör med två olika sfärer. Men det intressanta som Van Doorn beskriver är att friheten i det offentliga utrymmet är relativt för de i hemlöshet. Detta innebär att hemlösa tenderar att avgränsa sig geografiskt vilket påverkar friheten i att befinna sig i den stora offentliga sfären. De hemlösa går inte vart som helst utan använder kontinuerligt samma vägar för att ta sig från en plats till en annan (a.a. 229). I min undersökning ser jag liknande mönster hos mina informanter och deras begränsning i att använda och utnyttja det offentliga utrymmet. Van Doorn menar att rumsuppfattningen ses som en funktionell anpassning till de hemlösas behov och sätt att leva på (Van Doorn, 2010: 237).

En annan aspekt som studien upplyser om är skapandet av det privata livet. Avskildheten från ett hem med fyra väggar och tak finns inte ute i det offentliga utrymmet och ett privat område för hemlösa blir därmed svårt att hitta. Trots det, uppkommer sociala koder för uppförande som möjliggör att inga konflikter skapas mellan hemlösa och att det finns en typ av konflikthantering ifall sammandrabbningar skulle ske bland olika sociala umgänge bland de hemlösa. Med andra ord bidrar dessa sociala koder till en typ av ordnat liv utifrån de förutsättningar som finns ute på gatorna (Van Doorn, 2010: 231). Den normativa moderna bilden av det privata livet brukar innehålla ett privat område som förknippas med ett hem. Allt eftersom skapar även hemlösa en subjektiv associering av hemmet i det offentliga. Deras mentala anpassning till förändringarna gör att de på längre sikt kan förknippa det offentliga utrymmet med ett hem. Samtidigt som den anpassningen förekommer, finns det även en förlust av autonomi och ägarförhållande. Med detta menas att utrymmet som hemlösa befinner sig på är inget de äger, utan de får status som gäst och betraktas oftast som ovälkomna gäster av majoritets medborgarna (ibid: 232).

Det queerteoretiska perspektivet *queer fenomenologi* av den brittiska kultur och samhällsteoretiken Sarah Ahmed ger förståelsen av kroppar i det offentliga rummet och hur vi genom fenomenologin uppfattar världen samt hur kroppen är nyckeln till förståelse av tillvaro.

Ahmed menar att vi blir till genom att bebo rummet och detta liknar hon med att vår sociala identitet uppstår i integrering med samhället och att det är kroppens placering som påverkar vår uppfattning av omgivningen (Ahmed, 2011: 126). Detta påminner till viss del om Judith Butlers teorier om performativitet och om hur vi blir "könade", får en könsidentitet, och gör sexualitet snarare än att det är något deterministiskt (Butler, 1988). Ahmed använder begreppet *the straight line*, den raka linjen, för att betona hur kroppar följer den normala bilden hur ett liv ska se ut. Kroppar som avviker från den raka linjen blir till *queera linjer*. Därmed använder hon begreppet linjer för att understryka de rumsliga normer som individen orienterar sig efter (Ahmed, 2006: 161). I den här uppsatsen kommer jag att använda mig av en *hemnormativ* linje som betecknas precis som den raka linjen. Även ifall Ahmeds teori till mesta dels används i studier av sexualitet, genus, vithet och ras så anser jag den vara behjälplig även till andra sociala områden som avviker från hegemonins normer. Om vi liknar den raka linjen med det normativa levernet som att växa upp, studera, skaffa arbete och hem så är hemlöshet dess opponent – en tillvaro som inte följer normen och linjen.

3.4 Sammanfattning av begrepp

I de nästkommande kapitlen kommer jag använda några begrepp som kontinuerligt kommer återfinnas i analysen och diskussionen:

- *Prime Space, Transitional Space*
- *Embodied Space*
- *Hemnormativa linje - queera linje*
- *Smuts - Matter out of place*
- *Stigma*

4. Platsen

I följande kapitel kommer jag att gå igenom bakgrundsfakta om S:ta Clara kyrka som verksamhet och dess historia. Jag kommer även göra en beskrivning av platsen och vad för typ av plats det är genom att använda mig av *transitional space* med hjälp av Snow och Mulcahy (2001). Därefter kommer jag ta upp vad platsen ger för reciprocitet och vad det har gjort/betytt för informanterna. Till slut undersöker jag det privata - och den offentliga sfären med hjälp av Van Doorns (2010) forskning i Nederländerna.

4.1 S:ta Clara

S:ta Clara kyrka är belägen på Norrmalm i Stockholm vid T-centralen och pendelstationen Stockholm City. Det är en mötesplats där föreningen S:ta Clara bedriver självständig kyrklig verksamhet sedan 2009. S:ta Clara är en del av Svenska kyrkan och Evangelisk Fosterlandsstiftelsen, EFS, en evangelisk-luthersk rörelse som uppstod i den andliga väckelsen på 1800-talet i Sverige. Rörelsen understryker att evangeliet, “ det glada budskapet om Jesus!”, är det centrala i kristendom (EFS, 2021). EFS betecknar också den lutherska riktningen inom kristendomen som Svenska kyrkan tillhör. Förgrundsgestalterna av kyrkans lutherska riktning förnyades under reformationen på 1500-talet av den tyske teologen Martin Luther och dagens Svenska kyrka delar dessa bekännelseskrifter (ibid.). Svenska kyrkan är en av de institutionerna som eftersträvar att bedriva en diakonal verksamhet grundat på rättighetsbaserat och långsiktig socialt hållbart arbete (Svenskakyrkan, 2021: 1; 5). Det sociala arbetet som utförs av S:ta Clara började redan på 1280-talet då genom nunnorna i S:ta Clara nunnekloster. Klostret revs och den nuvarande kyrkobyggnaden har stått på samma plats sedan 1500-talet. S:ta Clara kyrka hade en oviss framtid och det fanns förslag år 1989 att göra ett badhus av kyrkan. Istället anställdes prästen Carl-Erik Sahlberg som målmedvetet arbetade för att återskapa kyrkans identitet, “att mitt i hjärtat av Stockholm sprids ljus och hopp till de allra mest utsatta”. Idag är S:ta Clara kyrka en mötesplats där tusentals människor med olika bakgrunder får hjälp och stöd via det diakonala arbete som kyrkan bedriver samt flera hundra personer som tar del av kyrkans gudstjänster varje vecka. Det är en verksamhet som är helt beroende av gåvomedel eftersom de

inte tar del av kyrkoavgiften och därmed ligger allt ekonomiskt ansvar på församlingen (S:ta Clara kyrka, 2022).

Varje vardag kan en delta i kyrkans aktiviteter från kl.08.00 till stängning kl.17.00. Bland annat kan en delta i morgonbönen, samtal och fika med diakoner eller ta en kaffe med hjälp av kaffevagnen på Sergels torg varje eftermiddag. Varje förmiddag sker det även matutdelning som skänks av hotell, affärer och restauranger runt kyrkans område. Kyrkans diakonala verksamhet är till stor betydelse för församlingen och hjälper de mest utsatta människorna i Stockholm stad. Många i hemlöshet söker sig till kyrkan för värme och gemenskap. Under vinterhalvåret har S:ta Clara (2022) bedrivit verksamheter såsom sovplatser för hemlösa, utdelning av kläder och skor, en ungdomsgård samt stöd till prostituerade. Kyrkans församling har även lanserat en kampanj *#claravintern* med syftet att samla in pengar till verksamheten för att därefter skapa en viss medvetenhet om S:ta Claras insatser samt de sociala problemen som råder i Stockholm stad. Samtal och rådgivning som tillhandahålls av diakonerna i kyrkan har en väsentlig betydelse för utsatta människor eftersom många av de anställda i S:t Clara har själv levt i utsatta situationer såsom hemlöshet eller missbruk. Den kontinuerliga kontakten med kyrkan har hjälpt människor att vända sin situation till att börja om på ett nytt kapitel i livet. Det är en plats där kylan trängs ute likväl som en plats för att bygga sociala relationer. Det volontära arbetet har också en stor betydelse för kyrkans verksamhet (S:ta Clara kyrka, 2022). Många blir volontärer, efter att de själva har varit i en utsatt situation, som i sin tur bidrar med en större förståelse och medvetenhet för de människor i akut behov av hjälp. "Att vara volontär handlar om att vara på plats och bygga relationer med de som besöker kyrkan och således relationer med de hemlösa" (Viktor).

4.2 Platsen S:ta Clara

Jag kliver in i kyrkan för första gången och känner av platsens stämning. Det är en lugn och rofylld atmosfär med en del rörelse i bakgrunden. Det är ett luftigt utrymme med mycket plats som fylls med olika individer. En del besökare har mängder med saker och tillhörigheter med sig: stora ryggsäckar, vagnar fyllda med säckar av kläder, eller enstaka slitna matpåsar. Andra besökare har klätt upp sig, bär smycken och knappar på sin telefon. Jag ser en kontrast av människor i rörelse. Det blir tydligt från början att kyrkan är uppdelad i "sektioner". Längst bak

finner man personer som är tysta, ligger ner med en tröja täckt över ansiktet och vilar. I kyrkans främre del ser man enstaka personer sitta ner för sig själva, ber med knäppta händer och tittar mot krucifixet. I mitten sker det ett mellanting eller snarare en blandning av de två första sektionerna. På ena sidan finns ett utrymme för ungefär ett dussin personer som tillsammans med präst ber och sjunger tillsammans. På andra sidan vetter det en kö ut mot mittengången och personer socialiserar sig i grupper eller sitter ner och äter den dagliga matutdelningen i caféet. Idag är det sushi och en pastarätt som delas ut. Jag sätter mig ner och börjar konversera med Niklas som har båda rätterna framför sig. Han hinner knappt ta någon tugga innan han börjar prata och socialisera sig med både mig och andra runt omkring sig. Niklas är en väldigt humoristisk karaktär i 50-års åldern och lever med sin stora blåa väska som han bär omkring på varje dag. Han är väldigt konstnärlig då han visar mig teckningar och böjda metallbitar i olika mönster.

Blandningen av människor i rörelse gör det uppenbart för mig att kyrkan har en mångfald av personligheter. Å ena sidan har vi personer som är i någon slags utsatt situation såsom hemlösa eller drogmissbrukare, å andra sidan har vi kristna troende individer som kommer till kyrkan för det religiösa syftet. Däremellan har vi nationella och utländska turister som beundrar platsen i sin helhet, samt volontärer och anställda som aktivt går och håller ställning i den rumsliga miljön. Snow och Mulcahy beskrivning av *transitional space* kan ses väldigt tydligt här. I deras artikel tar de upp Tucson-park som exempel på denna typ av utrymme. Parken utgör ett rumsligt utrymme där alla slags samhällsmedborgare kan samlas - barn från grannskapet, affärsmän och entreprenörer samt hemlösa och marginaliserade personer. Denna yta skapar därmed en typ av värde genom att alla medborgarnas behov kan tillfredsställas på ett och samma ställe. S:t Clara är i och för sig en kyrka med religiösa syften och kan därmed ses mer som *prime space* enligt Snow och Mulcahy eftersom utrymmet symboliserar ett specifikt ändamål vilket är att utöva en religion (Snow & Mulcahy, 2001; 157). Trots det, anser jag att kyrkan har en liknelse med Tucson-park i den mening att det finns en blandning av samhällsmedborgare och att allas behov kan tillfredsställas och ges tillbaka.

Det sitter även två män till bakom oss som känner Niklas från tidigare, Sture och Robert. Sture blev utslängd för bara några veckor sedan av sitt ex från en lägenhet i Rinkeby. Robert är före

detta glasmästare från Hälsingland och har bott på Stockholms gator i ett och ett halvt år. De tre jämnåriga männen har nyligen träffat varandra i kyrkan och valt att konversera med varandra när de har lust. "Ibland vill man enbart ta det lugnt och vila upp sina batterier efter en hektisk sömnlös natt". "Det finns inte så mycket mer att göra...man kan ta det lugnt här... man får en lugn stund på dagen...", besvarar Robert mig efter att jag har frågat honom varför han tar sig hit då han öppet är skeptisk mot alla kyrkor och religion generellt.

Jag föreslår att platsen tillsammans med kyrkans medarbetare har skapat en mellanhand, en trygg plats där stöd tillhandahålls kontinuerligt innan en får hjälp av socialtjänsten som vanligtvis har lång väntetid. Sture kommenterar just väntetiden hos socialtjänsten och att han känner att de inte bryr sig överhuvudtaget om hans akuta behov av hjälp. S:ta Clara som transitional space, "övergångsutrymme", skapar således denna mellanhand i form av akut stöd och hjälp oberoende av bakgrund och situation. Om jag jämför med Snow och Mulchacys forskning om den rivna kåkstaden i Tuscana finns det både likheter och olikheter. Tuscon-park är som tidigare nämnt ett "övergångsutrymme" där allas behov kan tillfredsställas (Snow & Mulcahy, 2001: 157) S:ta Clara är förvisso ett liknande utrymme men skillnaden ligger i att det, dels är en diakonal verksamhet som erbjuder rådgivning och samtal för att förbättra de pågående vardagssituationer för utsatta människor, dels ett utrymme som även kan ses som ett varmt och tryggt hem. Jag föreslår att transitional space bör breddas i begrepp då S:ta Clara är en offentlig plats där alla får vistas och som även aktivt hjälper personer i utsatthet. Dock finns det en möjlighet att se detta som att man städar bort hemlösa från de offentliga gatorna och samlar alla på en och samma plats. I Tuscana har till och med samhället begränsat rörligheten för hemlösa och gett förslag med förbud för dem att vistas på vissa gator för att inte förstöra ordningen i the prime space, där de största kommersiella aktörerna befinner sig på (a.a. 163). Jag anser att begränsa en viss grupp av människor för att försäkra en annan grupps behov är i sig är fel men trots det, har S:ta Clara blivit en plats, en privat sfär, där trygghet och en känsla av ett privatliv kan upprätthållas tillsammans med stöttning och positiv påverkan av medarbetarna från kyrkan.

4.3 En plats för reciprocitet

Det finns en ömsesidig relation mellan den enskilda individen och S:ta Clara. Det blir även självklart för några av mina informanter att platsen är ett utrymme som de tar del av men att de även vill ge något tillbaka för att eftersträva denna ömsesidiga relation: "Hjälpa någon för att hjälpa andra...", säger Niklas till mig när jag frågar honom varför han dagligen kommer till S:ta Clara utan att vara religiöst troende. Niklas brukar tydligt hjälpa till med att städa och sopa gångerna för att vara delaktig eller vara betydelsefull för någon, "...Om man kan hjälpa till på något sätt så bör man göra det. Plus så får man mat här varje dag.. Att bidra volontär kan man alltid göra för det är en god gärning...".

Niklas vill inte bara utnyttja platsen i sin helhet genom att vara där om dagarna för att få tak över huvudet och kunna vila sig i lugn och ro, utan han vill även bidra tillbaks. Det blir en klassisk tolkning om gåva och reciprocitet av antropologen Marcel Mauss och hans arbete i, *The Gift: the form and reason for exchange in archaic societies*. Mauss menar att genom att ge, ta emot och ge tillbaka, skapas det ett oändligt kretslopp som binder samman människor i ett ömsesidigt beroende och skapar således sociala relationer (Mauss, 2002). Men det kan även konstrueras en social hierarki beroende på värdet av gåvan. Om jag tar Niklas som exempel, får han gåvan att få spendera sin tid i kyrkan och delta i matudelingen utan att behöva betala något. Detta kan ses som en underlägsenhet för mottagaren eftersom Niklas i detta fall inte kan ge tillbaka något i samma ekonomiska värde. Trots det, bidrar han ändå med städning som i sin tur skapar ett symboliskt värde för honom. Samtidigt är S:ta Clara en välgörenhetsorganisation som ger ut gåvor gratis. Jonathan Benthalls skriver om *Charity* och dess framsteg ur ett antropologiskt perspektiv. Slutsatsen i artikeln är att det alltid uppstår ett moraliskt dilemma med att ge gratis gåvor (Benthall, 2017: 2; 11). Gratis gåvor kan ha ett visst syfte. I Kettlers studie i S:t Johanneskyrka i Göteborg innebär gratis mat för informanterna ett utbyte av religiösa aktiviteter (Kettler, 2020). Jag börjar fundera över Kettlers undersökning och ifall det är en del av kyrkans välgörenhetsplan att ge gratis gåva och i utbyte får fler troende individer? Eller ifall det enbart handlar om medmänsklighet och Guds vilja om altruism? Enligt mig indikerar Mauss att vi individer är egoistiska och försöker vinna i största mån om ens egenintresse. Benthall skriver om paradoxen med välgörenhet och den fria gåvan. Det kan reflekteras med att

välgörenhetsorganisationer ger en "lurande närvaro" av ömsesidighet när det kommer till att ge något till dess mottagare eftersom det handlar om en fri gåva utan att förvänta sig något tillbaka. Det vill säga att en gratis gåva kan ses som ett hot mot renheten med den fria gåvan och till följd kan mottagaren se det som en moralisk kredit - när en gåva inte kan återgäldas kan mottagaren känna en "skuld" av att inte ge något tillbaka (Benthall, 2017: 3).

Jag ser samtidigt att ge och ta metoden bidrar med att sociala möjligheter fyller S:ta Claras utrymme och skapar sociala relationer oberoende av den enskilda personens bakgrund och åsikter. Det liknar vad Foucault betonar med att sociala relationer skapas på en plats över tid (Foucault, 1967:2; 4). Till exempel när jag ser en kvinna vid namn Cara som pratar knapphändig svenska kommer fram till Niklas och de bestämmer tillsammans vems tur det är att gå till McDonalds för att handla. Denna dag är det Caras tur och hon går i raskt tempo ut från kyrkans portar och kommer snabbt tillbaka med två McDonalds påsar. Samtidigt har kyrkans café matutdelning och jag blir fundersam varför de inte väljer att ta del av den mat som finns. Jag närmar mig Niklas och frågar vad för relation de har mellan varandra. Niklas uttrycker att det enbart handlar om att de går varannan gång, betalar och handlar till varandra. Niklas fortsätter och säger att de har gjort det under en längre period för att skapa en relation och en kul grej att göra. Det blir som en "social aktivitet" mellan de två parterna som i sin tur är ett exempel på att det finns en ömsesidig "renheten" mellan givare och tagare när det kommer till gåvor.

4.4 Privat i den offentliga sfären

Första dagen jag träffade Robert, såg han väldigt nedgången ut med smutsiga kläder medan han mumlade ord för ord till sig själv. Nästkommande dag har han istället tagit på sig en kavaj, solglasögon och keps. Han berättar för mig om sin morgonrutin den dagen. Han steg upp tidigt ur sitt tält i Norrtull, hittade en dusch och gjorde sig fräsch, tog sedan en långpromenad i vårsolen för att sedan anlända till kyrkan vid 10-tiden. Så brukar hans morgnar se ut. Samma vägar och samma ändamål. Robert har skapat en rutin och vardag i det offentliga rummet i Stockholm stad. Jag frågar honom ifall han brukar vara på andra ställen eftersom friheten finns ju att kunna befinna sig på vilken plats som helst i staden. Men där får jag ett rakt svar att Robert ser S:ta

Clara som en trygghet. Det handlar om att det är ett utrymme där en enbart kan vara, vila upp sina batterier och slippa den kalla kylan ute på gatorna.

Jag anser en koppling med Van Doorns studie om kontrasten mellan den offentliga sfären och hemmets/privata sfär. En bostad brukar förknippas med trygghet och avskildhet som majoriteten av Sveriges befolkning har. Hemlösa å andra sidan måste skapa eller hitta denna trygghet på annat sätt ute i det offentliga utrymmet eftersom de saknar bostad och de fyra väggarna som skapar avskildheten (Van Doorn, 2010: 230). Det offentliga utrymmet har inga gränser till skillnad från ett hem. På så sätt kan en tro att hemlösa har en större frihet att vara var de vill när de vill. Men samtidigt understryker Van Doorns studie att många hemlösa väljer att använda samma vägar och spår varje dag. Denna typ av beteende skapas för att försöka hitta en typ av privatliv och rutin för hemlösa och således hitta en form av trygghet ute i det offentliga. Det är som Ahmed upplyser med att vi blir till genom att bebo rummet. I detta fall bebor de hemlösa det offentliga utrymmet genom olika vardagsrutiner (Ahmed, 2011: 126). Det är som det unga hemlösa paret Sofie och Johan berättar för mig. De berättar att deras första besök till S:ta Clara var på grund av en bekant som hade tipsat dem om att det fanns gratis kaffe för alla som inte har någon ekonomisk möjlighet att betala. Efter parets första kaffe kom det att bli en rutin att komma till platsen dagligen, vilket de har gjort nu i över ett år.

En annan intressant aspekt är den geografiska. Enligt några av mina kristna informanter besöker många S:ta Clara för att den är centralt geografiskt belägen. Kyrkan ligger ett stenkast från centralstationen. När kyrkan stänger kl.17.00 finns det möjlighet att gå vidare till centralstationen. Det är ett utrymme inomhus och öppet dygnet runt. Niklas är en av de informanter som vanligtvis tar sig till centralstationen efter kyrkans stängning. När sedan S:ta Clara öppnar kl.08.00 är Niklas på plats. På så sätt ser jag att mina hemlösa informanter i Stockholm är ekvivalent med Van Doorns studie om hemlösa i staden Utrecht, Nederländerna. Som tidigare nämnts, menar Van Doorn att hemlösa begränsar sitt användande av det offentliga utrymmet (Van Doorn, 2010: 229). Hemlösa begränsar sig för att successivt få en känsla av frihet och skapa ett privatliv ute i den offentliga sfären. Men samtidigt anser jag att den offentliga sfären kan ses som ett personligt fängelse för de hemlösa då det orsakar en frihetsbegränsning för dem. Begränsningen orsakar att hemlösa inte utnyttjar den geografiska ytan av staden. Varav

vardagsrutinerna utformas utifrån avgränsningen. Dessa vardagsrutiner som hemlösa skapar, kan även ha en stor påverkan i den mening att det är svårt att slita sig ifrån rutinerna. Robert som har varit hemlös i ett och ett halvt år indikerar omedvetet för mig att hans rutiner har påverkat hans val och möjligheter till andra rutiner. Till exempel påstår Robert att han inte är hemlös överhuvudtaget. Han betonar detta påstående med självförtroende, “Alla tror att jag är hemlös, men det är jag inte..., jag känner mig inte hemlös”. Robert fortsätter med att påstå att han har möjlighet till att skaffa lägenhet ifall han vill. Han har istället valt att inte göra det. Jag kan enbart resonera mig fram till att det Robert säger kan vara något för att dölja sin identitet som hemlös. Att han egentligen inte vill vara fast i denna situation som hemlös. Mitt resonemang baseras på bostadssituationen i Stockholm och hur lång väntetid det är att få en bostad (Länsstyrelsen, 2021). Länsstyrelsen Stockholms hemsida skriver om bostadsmarknaden och svårigheterna för låg- och medelinkomsttagare att få tag i en bostad. Bostadsbristen går inte att byggas bort då det handlar om de höga priserna för nyproduktion. Därmed begränsar nyproduktioner förmågan att lösa bostadsbehov för alla inkomstgrupper i staden. Jag grundar min spekulering i vad länsstyrelsen Stockholm säger samt Roberts situation för närvarande. Jag anar således att han inte har möjlighet till bostad. Därför tror jag att han inte vill erkänna att han är “fast” i sin situation som hemlös som i sin tur kan ses som att han är fast i ett slags fängelse ute i den offentliga sfären.

5. Stigma och skam

I detta kapitel kommer jag undersöka stigmat att vara hemlös och följden att få känslor av skam, känna sig otillräcklig och att vara oönskad. Med hjälp av Ahmed (2011) ska jag bena ut hur våra kroppars orientering påverkar vår uppfattning av omgivningen och hur en således kan rekonstruera sin verklighet utifrån sin egna medvetenhet om ens tillvaro. Jag kommer även beskriva Goffmans (2011) teori om skam och varför denna känsla kan uppstå bland hemlösa.

5.1 *“Jag är van nu”*

Jag sitter vänd mot det unga paret i 25-års åldern, Sofie och Johan, och konverserar om deras liv på gatan, hur de har nekat hjälp från sina föräldrar och deras nonchalans om vad folk tycker om dem. Sofie är väldigt snabb med att uttrycka att det är hennes egna fel att hon har hamnat i denna situation. Paret har varit hemlösa i ungefär två år och berättar för mig att de har nyligen fått chansen att bo i en lägenhet nära Globen i Stockholm. Men när jag frågar om Sofies förflutna går hon inte riktigt in på det specifika eller de konkreta händelserna som gjorde att hon hamnade på gatan. Men Sofie är tydlig från början att det är hon själv som borde lösa sin situation och avstår från föräldrarnas omtanke om att erbjuda hjälp och sovplats om kvällarna. Både Sofie och Johans ansiktsuttryck speglar hopp och tro om framtiden. När de var nya på gatan tyckte framförallt Sofie att det var jobbigt att träffa på bekanta på centralstationen och börja kallprata om livet. Hon ville inte erkänna att hon var i hemlöshet och samtidigt höra på sina bekantas framgångsrika liv. Sofie och Johan har inte det där stereotypiska utseendet som samhället har lärt oss att hemlösa har som slitna kläder, smutsigt hår och bänken som sin sovplats. Sofie betonar att de ofta får kommentarer om att de inte ser hemlösa ut och därför försökte hon i början att undvika att träffa på någon bekant för att undgå deras reaktion.

Känslan av skam var påtaglig för både Sofie och Johan i början. Men efter ett tag skapade de sitt egna liv och vanor med de förutsättningar som fanns. Idag struntar de i fördomarna om att vara hemlös. “Jag skiter i om folk tror jag är hemlös. Jag är van nu”, säger Sofie med självsäkerhet. Att vara hemlös följer inte den normativa bilden av en samhällsmedborgare och därmed finns det ett visst stigma kring att vara hemlös. Det queerteoretiska perspektivet av Ahmed anser jag kan

vara behjälplig att förstå Sofie och Johans självsäkerhet om att inte bry sig längre över att vara hemlös. Ahmeds teori innebär att en individ skapar medvetenhet i sin kropp och att kroppen samtidigt är orienterad beroende på individens uppfattning av omgivningen (Ahmed, 2011: 125ff) Det är alltså kroppen som påverkar hur vi ser saker och ting förhållande till världen. Trots att det finns en viss skam i att vara hemlös, kan en plats och dess omgivning göra förändring på det sättet en uppfattar sig själv och sin tillvaro. Jag menar att Sofie och Johan från början hade skam, vilket förvisso kan bero på många faktorer som till exempel stigmatisering och då den avvikande rollen i förhållande till normstandarderna av ett samhälle. Men platsen S:ta Clara har möjliggjort att Sofie och Johans kroppar har fått en annan uppfattning av dess omgivning. Det är som Ahmed beskriver, att bebo rummet, och när en väl gör det kan kroppen rekonstruera sin verklighet och få en ny tillvaro beroende på vart kroppen är orienterad (Ahmed, 2011: 126). Att spendera tid i samma miljö och omgivning kontinuerligt bidrar med att kroppen får en ny medvetenhet och kan bebo rummet genom att anpassa sig utifrån de nya förutsättningarna. Sofie och Johan har således accepterat sin nya verklighet och uteslutit känslan av skam som kan beror på S:ta Clara som plats.

5.2 “Sluta ta kort!!”

En händelse uppstod som fick mig att resonera kring att Sture i någon mån fortfarande bär skam. Visserligen har han nyligen blivit bostadslös jämfört med de andra informanterna. Men jag hävdar utifrån våra samtal att Sture är relativt ny i rollen som hemlös och har nyligen blivit medveten om sin nya position som gör att känslan av skam uppstår (Goffman, 2011: 11). Goffman beskriver just att skam enbart kan uppstå ifall personen är medveten om sin sociala roll. Hemlöshet resulterar i en stigmatiserande roll där personen är medveten om vad rollen innebär. Det är därför individen kan känna problem och svårigheter eftersom det är kopplat till medvetenhet om vad den nya rollen innebär och betyder (ibid.) Till följd därav kan jag resonera mig fram till att Sture är ny i sin roll som hemlös och har därmed inte skapat vanor eller rutiner kring de nya omständigheter som rollen innefattar. Jag kan enbart spekulera att Sture känner skam beroende på den specifika händelsen som uppstod.

Det är en harmonisk stämning i kyrkan. Personer sitter ner och äter sin dagliga måltid från caféet, utländska turister småpratar och beundrar lokalen. Plötsligt hör jag ett skrik bakifrån när jag sitter och antecknar. Jag vänder mig snabbt om och ser att det är Sture som höjer rösten. Jag ser ett skärmt ansiktsuttryck från honom, "Jag vill inte vara med på kort! SLUTA TA KORT!", skriker Sture högt med upprörd röst. Jag vänder mig framåt igen och möter en internationell turist med blicken, turisten håller sin kamera framför sig för att fotografera bakåt mot kyrkan. Den harmoniska stämningen förändras i blixtfart och det är inte bara jag som fångar uppmärksamheten av Stures upprörande tillstånd. En volontär går direkt fram till personen med kameran och säger till. Det tar ungefär tio sekunder innan händelsen är slut. Jag tittar bakåt mot Sture återigen och ser att han sitter ner som vanligt med blicken nedåt mot hans fötter.

Återigen kan jag enbart spekulera ifall Stures reaktion beror på den inneboende skammen som han känner av att vara hemlös. Men det kan även handla om att han bara inte gillar att vara med på kort. Utifrån Stures ansiktsuttryck och den plötsliga reaktionen på händelsen kommer jag utgå från att han har en känsla av skam. I flera dagar har jag umgåtts med Sture, observerat omgivningen och hans kroppsliga rörelser. I någon mån vill jag ändå kunna konstatera utifrån mina metodologiska tillvägagångssätt att Stures reaktion följer Goffmans teori om stigmatisering. Vidare skriver Goffman om tre olika slags stigma: *fysiska stigman*, *psykiska stigmat* och *tribala stigmat*. Den första nämnda förklaras som olika slag av förkroppsliga missbildningar. Den andra beskrivs utifrån den personliga karaktären av en enskild person som kan tolkas som onaturliga starka känslor. Den tribala stigmat förmedlas från generation till generation och bygger på nation, religion och ras (Goffman, 2011: 12). Jag föreslår att Sture har den psykiska stigmat eftersom starka känslor uppstod under händelsen.

6. Fel saker vid fel sfär?

Hemlösas plats i det offentliga utrymmet orsakar att fel praktiker hamnar på fel ställen. Handlingar eller aktiviteter som är på fel plats kan behandlas av samhället som så avvikande att det närmar sig en kriminalisering. I detta kapitel kommer jag ta upp exempel på mina informanternas berättelse om att befinna sig på fel plats ute i det offentliga. Jag anser Mary Douglas (1966) indikation om *Matter out of place* kommer vara till användning samt Tova Höjdestrand (2009) och Catarina Thörns (2011) beskrivning på hur konstruktionen av ett samhälle är orsaken till att marginaliserade grupper trängs bort från den offentliga miljön. Det queerteoretiska perspektivet om *The straight line* av Sara Ahmed (2006) blir också behjälplig. Till slut kommer jag göra en liknelse av Khosravis (2010) "illegala" resa som migrant och hur ofrivillig transnationell migranter har likheter med hemlösas situation i sitt egna land.

6.1 Olagligt att ligga ner?

När jag kliver in för dagens vistelse i kyrkan möter jag Niklas och Roberts blick. De sitter bredvid Sture och ser hur jag närmar mig dem. Jag iakttar kyrkans lokal och atmosfär. Det är lugnt och stillsamt idag. Många personer försöker sova på bänkarna medan andra strosar fram och tillbaka i kyrkans utrymme med en kaffemugg i handen. Jag sätter mig i närheten av Niklas, Sture och Robert och som vanligt, lättar Niklas upp stämningen med sitt energiska och humoristiska jag. Det är som att Niklas är den som influerar personerna i sin omgivning inklusive Sture som förändrar sitt humör när Niklas börjar dra obegripliga skämt. Sture brukar vanligtvis sitta ihopkrupen med blicken nedåt. Men idag när Niklas är vid hans sida börjar han prata artikulerande, med en glädjefylld röst och kroppen uppsträckt. Dock berättar Sture om en incident som hände honom under natten. Han hade suttit på en bänk utanför en tunnelbanestation och börjat nicka med huvudet av trötthet. Plötsligt blev han väckt av en knuff från en ordningsvakt. Sture försöker övertyga mig om att han enbart satt upp på bänken den kvällen och låg inte ner. Han säger med en irriterande röst, "...det är olagligt att ligga ner, men lagligt att sitta upp". Därefter börjar jag fundera på Stures påstående och ordningsvaktens handling. Är det olagligt att ligga ner och sova på offentliga platser? I Stockholms lokala ordningsföreskrifter 17 § står det enbart att det är förbjudet att campa på offentliga platser i staden (Stockholmsstad,

2022). Jag ser irritationen i Stures ansiktsuttryck efter hans beskrivning av händelsen. Men även en del av honom säger mig samtidigt att han skäms och känner sig oönskad. Denna känsla av att känna sig oönskad följer Goffmans teori om stigmatisering, och den följer även Mary Douglas teori om *Matter out of place*, att smuts är material på fel plats som hotar den redan etablerade samhällsordningen. Smuts är en typ av orenhet som avviker från de redan upprättade reglerna som det mänskliga kollektivet i samhället har skapat och på så sätt konstruerat samhällets hegemoni (Douglas, 1966). Smuts är likt Goffmans (2011: 13) beskrivning av stigma och att den avvikande individen är samhällets normbrytare. Vidare menar Douglas att det som betraktas som smuts respektive rent bidrar med kunskap om samhällets grundläggande "klassificeringssystem" som i sin tur är grunden till hur det sociala livet är ordnat i ett samhälle (ibid.) Enligt detta klassificeringssystemet är Sture smuts. Han följer inte det begrepp som jag föreslår, *hemnormativa linjen*, som utgår från Ahmeds teori om *the straight line*. The straight line, eller den raka linjen betonar hur individer och dess kroppar följer samhällets normativa beteende. Att sova ute på gatorna är inte ett vanligt beteende. Individer som avviker från den hemnormativa linjen följer istället den *queera linjen* (Ahmed, 2006: 160). Ordningssvakten i detta sammanhang, klassas som ren och ser ett ovanligt beteende som då är Sture som försöker sova på offentliga ytor. Sture avviker från renheten och kan istället betraktas att tillhöra den queera linjen.

Smuts har även betoning i vad Højdestrand beskriver om sina informanter i St. Petersburg. Begreppet smuts kan ses som hemlösas exkludering och "avhumanisering" av samhället i fråga. (Højdestrand, 2009). Vidare förklarar Højdestrand att stadskärnor ofta är anpassade av neoliberala marknadskrafter som används för att passa de största kommersiella aktörerna på marknaden såsom affärsmän, företag och välsituerade medborgare och konsumenter. Ett samhälle utformas således för att gynna dessa aktörer och samtidigt tränga ut marginaliserade grupper som anses försämrade och vara oförmånlig för handeln. Geografen Catarina Thörns forskning om *Soft Policies of Exclusion: Entrepreneurial Strategies of Ambience and Control of Public Space in Gothenburg, Sweden* (2011), handlar om att samhället aktivt tränger bort grupper i utsatthet genom reglering av policys, förbud och arkitektonisk utformning². Arkitekturen och dess design har blivit en stor spelplan för att kunna styra människors beteende. Enligt ett reportage av Caroline Kernen från Sveriges Radio (2015) har Stockholm stad en "exkluderande

² hur man designar en byggnad konstnärligt rumsligt och funktionellt (LTH, 2018)

design” som har blivit ett globalt fenomen som handlar om att “bygga för att utesluta”. Kernen exemplifierar med Storbritannien och dess design *anti-homeless spikes*, som innebär att använda sig av järnspikar utanför hotell och affärer för att omöjliggöra för hemlösa att ligga ner och sova. I Sverige har liknande trend börjat synas med handtag som är placerade mitt på bänkarna vid busskurer och tågstation. Ett hinder att använda bänken som sin sovplats (Sveriges Radio, 2015). Den exkluderande designen i samhällets offentliga utrymme bekräftas i Højdestrands och Thörns studier samt indikerar på den ogästvänliga miljön som mina informanter är tvungna att bemöta i den offentliga sfären.

6.2 Kriminell handling?

Om jag fortsätter med Stures berättelse om att bli bortschasad från tunnelbanestationen av en ordningsvakt, anser jag att perspektivet om miljö rättvisa av Bonds och Martin kan sättas i kontext. I deras studie innebär hemlöshet en slags “förorening” och hävdar att samhället exkluderar människor från sina rättigheter att använda offentliga utrymmen i ett samhälle och därmed blir det en *miljöorrättvisa* (Bonds & Martin, 2016: 138; 140). Samtliga samhällsmedborgare ska kunna utnyttja det offentliga utrymmet för att tillgodose sina behov. Bonds och Martin hävdar att orättvisan speglas när samhället förbjuder hemlösa att sova på offentliga platser. Deras studie är baserad i en amerikansk kontext och enligt amerikanska lagar är det olagligt att sova på offentliga platser. Amerikanska staten åberopar att det är kriminellt att människor ligger på gatan eftersom grundtanken är att kunna “skydda” den allmänna säkerheten i landet. (ibid.) Om människor ligger på gatan utan någon översyn, anses det att allmänna säkerheten är i fara. “Förorening” enligt Douglas teori är en särskild klass av fara. I sin tur orsakar faror oordning i samhället och dess hegemoni (Douglas, 1966). Det blir som jag tidigare nämnt att de personer som inte följer den hermnormativa linjen blir måltavlan av att orsaka oroligheter i samhället.

Under min andra period av fältarbete ser jag Robert bära omkring på en plastpåse och han har en sliten blick i ögonen. Han ser ovanligt trött ut och är inte lika energisk som förra gången jag vistades i S:ta Clara. Jag frågar hur han mår och vad som har hänt sedan vi sågs senast. Robert berättar om sin dramatiska upplevelse. Han har tidigare nämnt att han haft ett tält som sovplats

vid Norrtull och har använt detta utrymme för att samla ihop sina nödvändiga saker för att kunna bebo sig. Bebo sig i denna mening innebär att Robert har kunnat tillgodose sina behov på den specifika platsen. Robert berättar att han en dag var på väg tillbaka till tältet och plötsligt var allt borta. Allt som han har samlat på sig i form av kläder, tillhörigheter och sovutrustning hade försvunnit. Han säger inte så mycket mer än så. Till följd därav kan jag inte uttala mig om vem det var som hade tagit hans tillhörigheter. Jag kan enbart resonera mig fram till vad som har hänt. En enstaka person eller grupp av människor hade förmodligen gått igenom Roberts grejer och försökt hitta det mest värdefulla. Men eftersom allt var borttaget från tältplatsen kan jag ändå ana att det har kunnat vara polisen eller ordningsvakter som har ställt till denna dramatiska händelse för Robert. Är det ovanligt i Sverige att riva hemlösa läger som befinner sig på ett offentligt område i en stad? Som jag tidigare har nämnt har Stockholm stad en lokal ordningsföreskrift som innebär att det är olagligt att campa på offentliga platser (Stockholmsstad, 2022). Roberts tältplats kan ses som en slags camping och kan därmed hänvisas till illegal handling enligt de lokala stadgorna från Stockholm stad.

Jag ser ett trött ansiktsuttryck framför mig. Robert är inte sig själv. Hela den veckan såg jag att han inte var lika social som före händelsen. Han äter knappt något och vilar större delen av dagarna på bänkarna i kyrkan. Jag anser att Roberts incident handlar om att han förvarar sina grejer på "fel plats". Om en skulle följa den hemnormativa linjen, hade det varit märkligt att förvara tillhörigheter i buskar ute på offentliga platser. Majoriteten av samhällsbefolkningen har allt i sin bostad. Följaktligen anser jag att det finns en liknelse med Khosravis berättelse om att vara migrant och vara på "fel plats" vid fel tidpunkt (Khosravi, 2010). Migranter som inte befinner sig i sitt egna hemland kan få en känsla av främlingskap gentemot befolkningen av nationalstaten i frågan. Det finns en reglering av rörelsefrihet mellan olika nationalstater som orsakar begränsning för de ofrivilliga migranterna (ibid.). I Khosravis forskning handlar det om de ofrivilliga migranterna som hamnar på fel plats/fel nationalstat och som således anses vara en kriminaliserad handling. Jag anser att svenska staten åberopar en liknande kriminaliserad handling för de hemlösa. På så sätt följer inte hemlösa den normalstandard av beteende som finns i samhället och följer därmed inte den hemnormativa linjen. Detta bidrar i sin tur att hemlösa kan ses som *smuts* på fel plats och att svenska staten måste reglera orenheten på gatorna för att inte hota samhällsordningen (Douglas, 1966). Khosravis forskning bidrar med en ny synvinkel på hur

våra egna samhällsmedborgare i Sverige kan få känslan av främlingskap och alienation. Det är som att vi utesluter personer från vårt egna land som befinner sig i en utsatt situation. Vi skapar bilden av att dessa individer stör samhällsordningen och måste städas bort för att värna om den allmänna svenska säkerheten.

7. Clara-fenomenet

I sista kapitlet redovisar jag varför och på vilket sätt mina informanter är bundna till S:ta Clara som plats. Jag använder mig av Seta M. Lows (2009) antropologiska teori för att klargöra vad S:ta Clara är för sorts av plats och utrymme. Højdestrand (2009) används i detta kapitel för att redogöra varför vi människor har tendens att “manipulera” oss till en position i förhållande till andra. Därefter visar jag en ekvivalens mellan Kettlers (2020) studie i S:t Johanneskyrka och denna studie i S:ta Clara. Tillslut redogör jag hur våra känslor påverkas av de yttre faktorerna med hjälp av Ahmed (2014).

7.1 Gemenskap

En kör börjar sjunga från högra sidan i kyrkan. Det är ungefär ett dussin personer som står ihop i en halvcirkel. Rösterna fyller rummet med en lugnande melodi och tonerna leds av prästen. En man i 70-års åldern närmar sig mig med sitt långa och välkammade skägg. Laffe heter han och medan rummet fylls av sångröster blir han nyfiken på mina anteckningar. Vi börjar konversera tillsammans. Laffe berättar att han har bott många år i Frankrike, ägt en båt som han var tvungen att sälja nyligen och spenderat semester på Sri Lanka. Han berättar även om sin kristna tro och Guds närvaro. Laffe ge en vink om att kyrkan är platsen för gemenskap:

“Här kan man hitta gemenskap och gemenskapen är platsen!” - “Platsens volym påverkar och det är därför Gud har skapat ett utrymme där gemenskapen kan uppfyllas utan att det blir för trångt... Guds ande, alla kommer från samma källa..” - Laffe

Laffe talar om S:ta Clara som plats ur ett religiöst perspektiv. Tillsammans med det perspektivet kan platsen ha uppstått som *embodied space*. Enligt Low (2009: 21; 24) handlar begreppet om en samproduktionmodell mellan *social produktion* och *social konstruktion*. Varav social produktion indikerar på att det offentliga utrymmet är utformat av ideologiska, kulturella eller historiska omständigheter som skapar den materiella miljön. Den sociala konstruktionen handlar däremot om människors fenomenologiska och symboliska upplevelser av utrymmet. Det vill säga att människors sociala interaktioner intar den materiella miljön. Hötorget i Stockholm är ett

exempel på ett offentligt utrymme och mötesplats, varav social produktion bedrivs med hjälp av torghandel som är en kulturell företeelse. Torget inbjuder till sociala interaktioner mellan olika individer vilket i sin tur indikerar på den sociala konstruktionen av utrymmet. Jag anser därför att S:ta Clara är en embodied space, alltså en samproduktion mellan social produktion och social konstruktion. S:ta Clara är ett kyrkligt och ideologiskt utrymme som skapar potentiella sociala relationer samt genererar mening och symboliskt värde för den enskilda individen i frågan. Den enskilda individen har förkroppsligat platsen genom sina vardagliga rörelser och de känslor som uppstår i interaktion med andra individer. På så sätt uppfyller S:ta Clara samproduktionsmodellen, *embodied space*, enligt Low.

Enligt filosofen och sociologen Henri Lefebvre (1991) innehåller alla sociala utrymmen en uppsjö av olika representationer av ett och samma utrymme. Exempel är att å ena sidan ser Laffe S:ta Clara som ett utrymme att utöva sin religion. Robert å andra sidan är skeptisk mot religion generellt men vistas ändå i kyrkan av andra anledningar. S:ta Clara är ett socialt utrymme som representeras på olika sätt utifrån individen. Vad platsen har gemensamt ur Lefebvres tankegångar är, trots de olika representationerna kan en finna gemenskap. Gemenskapen i sin tur hävdar jag komma från att platsen är embodied, förkroppsligat utrymme, av olika människors upplevelse av platsen och känslor som skapas i sociala interaktioner.

En annan man vid namn Ulf är kristen och för tillfället arbetslös. Han spenderar sina dagar i kyrkan och ibland går han förbi centralen för att hämta upp mat som han sedan delar ut i kyrkan. Vi sitter bredvid varandra och Ulf börjar berätta om sin bakgrund och hur nära han var att komma in i ett heroinmissbruk. Han fortsätter att berätta om sin före detta vänskapskrets och de vanor som de hade tillsammans. Allt jag hör är en karusell av droger och svårigheter att hoppa av den. Utifrån samhällsnormerna kan jag konstatera att Ulf var i *matter out of place*. Det blir en objektivering av samhället att missbrukare är material på fel ställe. Enligt Douglas var Ulfs avvikande beteende definitionen på den sociala stämpeln som smuts. Hans förflutna efterliknar definitionen på att missbrukare är utanför den sociala och normativa gemenskapen av ett samhälle. (Douglas, 1966: 34).

Ulf har med hjälp av närstående kunnat komma ur karusellen och hittat ett värdigt sätt idag att utnyttja sina dagar utan droger involverade. Højdestrand skriver att; oavsett hur individen känner eller upplever sig som åsidosatt eller nedvärderad, är människan alltid kapabel till att manipulera, förhandla eller improvisera sig till en position i förhållande till de andra (Højdestrand, 2009: 2). Jag tolkar Højdestrand som att, dels de hemlösa kan manipulera sig till en position mellan varandra, dels att personer som följer normstandarderna i samhället känner sig i någon mån åsidosatt men måste manipulera/hantera sin position för att inte bli betraktad som "de andra" (de andra i denna mening är hemlösa personer). Jag anser att Ulf har genomgått båda tolkningarna av Højdestrands påstående. Utifrån våra samtal har han å ena sidan hanterat sin position i förhållande till hans vänskapskrets. När Ulf provat alla möjliga slags droger med sina vänner uppstod en nyfikenhet att prova på heroin. Därefter satte han ner foten för att inte hamna i ett heroinmissbruk. Han fortsatte att vara i samma vänskapskrets men skillnaden blev att han positionerade sig annorlunda jämfört med tidigare. Ulf påverkade således sin position i förhållande till sina vänner. Å andra sidan ser jag att han inte vill bli betraktad som "de andra" i kyrkan. Ulf, som alla andra hemlösa, vistas i kyrkan dagligen från öppning till stängning. Men det som skiljer honom åt jämfört med till exempel Niklas, Robert eller Sture, är Ulfs klädstil samt möjligheten (han har en uppgift) att ge ut gratis mat från närliggande affärer. Han har alltid på sig slips och kavaj och går runt i kyrkans utrymme för att dela ut godis, croissanter eller frukt. Detta kan tyda på att Ulf försöker hantera sin arbetslöshet genom att inte bli betraktad som en av de andra. Han har därmed positionerat sig i förhållande till de som vistas i kyrkan och i detta fall, förhållande till de hemlösa.

7.2 Finns inga måsten

Som tidigare nämnts, är Ulf arbetslös. Trots det är han frivillig volontär i kyrkan och har format många relationer med besökarna på platsen. Vem jag än pratar med har Ulf koll på vem som är vem. Han har skapat en roll i förhållande till platsen. Jag ser självklarheten i att Ulf tar sig till platsen som arbetslös och religiös. Jag anser även att det finns en likhet med Kettlers uppsats om låginkomsttagare i S:t Johanneskyrkan i Göteborg. Studien handlar om ensamhet och hur påtaglig den är för låginkomsttagare. Kyrkan är en plats där känslan av ensamhet kan minskas samtidigt som det erbjuds billiga måltider. Till exempel erbjuder kyrkan soppa på onsdags- och

fredagskvällar för endast tio kronor (Kettler, 2020: 59ff). Kettlers studie visar på att S:t Johanneskyrka bidrar med att låginkomsttagare hellre tar sig till platsen, äter av de billiga måltiderna samt socialisera sig med andra, än att sitta hemma och äta gröt själv. Min informant Ulf följer samma mönster. Han är arbetslös och istället för att upprätthålla ensamheten i sitt hem tar han sig till S:ta Clara. Väl där kan han skapa sociala kontakter och ta del av matutdelningen. Det handlar om gemenskapen, frälsningen och vänskapen som platsen tillhandahåller. Ulf:s religiösa kamrat Stefan, säger att platsen är som ett medmänskligt utrymme:

“Det är ett fritt utrymme där allt står stilla i lugn och rofylld miljö. Det är inte bara en mötesplats för oss som är troende utan det är ett utrymme där man bara kan va utan konsekvenser och utan att behöva göra något. Finns inga måsten - Det är en medmänsklig plats!” (Stefan).

Stefan är i 45-års åldern och jobbar som polis i Stockholm. Han pendlar från sitt hem i Örebro in till Stockholm varje dag. S:ta Clara är den kyrka som han har valt. Han säger mig att valet bygger på den altruistiska synvinkeln som församlingen har på sina medmänniskor. Jag kan fastställa utifrån mina andra samtal med de hemlösa informanterna att S:ta Clara bryr sig om sina medmänniskor. Till exempel säger det unga hemlösa paret Sofie och Johan att platsen inte har utrymme för fördomar. S:ta Clara är så pass medmänskligt så att alla vill hjälpa alla, “Alla förstår och har tålamod med en... De flesta som jobbar eller är volontärer här har själv varit i samma sits. De vet hur det är och dömer därmed ingen...” (Sofie). Dagligen sover och vilar ett dussintal personer på kyrkbänkarna. Johan säger att ingen bryr sig och alla volontärer låter de som har sömnbrist använda S:ta Clara kyrka som sovplats under dagen. “Utan sömn blir man knäpp på riktigt!”, uttrycker Sofie och menar att S:ta Clara tillhandahåller ett medmänskligt utrymme kombinerat med friheten att ta igen sömnbrist utan några konstigheter. Som tidigare nämnt är Robert skeptisk generellt mot religion. Trots det, uttrycker han att S:ta Clara som plats är ett lugnt utrymme utan måsten. “Det finns inga måsten”. Jag anser därmed att kyrkan är ett medmänskligt utrymme men även ett utrymme för sovplats om dagarna, en sovplats i paradiset för de hemlösa. De två volontärerna i 50-års åldern, Peter och Anton insisterar på att S:ta Clara har blivit ett fenomen.

Just nu håller Peter och Anton på att förbereda middag i caféet. De håller över den hemlagade salladen i stora bunkar som de sedan sätter in i kylan. Varje måndag har S:ta Clara församlingen en så kallad *alfa kurs* - kurs för kristna nybörjare. Efter kursen får alla äta av den libanesiska maten som skänks av krogen i närheten. Plötsligt uttrycker Peter sig, "Clara har blivit ett fenomen... Fenomenet Clara" säger han med en stolt röst. Anton fortsätter med, "Fenomenet Clara innebär diakoni, alltså att hjälpa människor – det är en hjälpverksamhet som hjälper folk både med fysiska och mentala behov!"

När jag hör Peters och Antons entusiasm om S:ta Claras församling och dess verksamhet associerar jag med informanten Viktor. Han är i 35-års åldern och före detta hemlös som nu är anställd av S:ta Clara. Han berättar för mig att han vistades kontinuerligt i kyrkan när han var hemlös. Trots sin kristna bakgrund, kände han ingen mening med livet förrän han besökte S:ta Clara vardagligen. Viktor berättar att han hade "ett hårt inställt hjärta" på sin framtid. Han förtydliga det med att säga att han inte hade något hopp att komma ur situationen som hemlös. Efter att dagligen skapa rutinen med att vistas i S:t Clara började hans känslor förändras. Han påstår att det var platsen och dess medarbetare som förändrade hans känslor och inställning till livet. S:ta Clara gjorde honom till en annan person. Idag har Viktor bostad i Stockholm och blivande förälder tillsammans med sin älskade fru. "Detta är en skatt, och om man har hittat en skatt ska man inte låta den gå... vi borde dela med oss skatten i så fall..." säger Viktor med ett leende på läpparna.

Jag tolkar de känslor Viktor kände när han var hemlös som en samhällelig struktur av förtryck. Ahmed (2014: 199ff) betonar att känslor är subjektiva men påverkas av yttre faktorer. Vidare menar Ahmed att känslor cirkulerar mellan kroppar i ett samhälle. I sin tur innebär det att känslor inte är fast inneboende hos en individ, utan förändras beroende av ens omgivning (a.a. 11). Kroppens orientering i ett samhälle blir således nyckeln till individens emotionella jag. Om ett samhälle förtrycker och diskriminerar marginaliserade grupper förstår jag det som att hemlösa personer får svårigheter att förändra sin inställning och känslor till livet. Om kroppen kan orientera sig i ett utrymme där stöd och hjälp tillhandahålls, kan hopp finnas om att frigöra sig från att vara hemlös. S:ta Clara som plats blev nyckeln till framtiden för Viktor. Jag anser därför att platsen har haft betydelse för Viktor att finna ett bättre och lyckligare liv. Hans leende smittas

av på alla han möter, inklusive mig själv. Jag blir glad och ser att det finns hopp för alla, för alla hemlösa i Stockholm stad.

8. Slutdiskussion

Denna studie har fokuserat på hemlösas berättelser om deras vardag. Utifrån syftet kan jag konstatera att mina informanter har en samstämmig bild av sin situation som hemlös och platsen S:ta Claras betydelse. S:ta Clara är en plats där olika samhällsmedborgare möts för att tillgodose sina individuella behov såsom: religion, sömn, mat, och social kontakt. S:ta Clara förstås som *transitional space* där olika samhällsgrupper träffas med en inkludering av stöd och hjälp för de med mentala eller fysiska behov. Det är som min kristna informant Stefan uttalar sig att platsen är och kommer alltid vara ett medmänskligt utrymme utan att någon enskild hjälpsökande behöver uppfylla några konkreta krav eller handlingar för att få stöd. Samtliga informanter har understruket att S:ta Clara har blivit en trygghet och en sorts privatliv i det offentliga utrymmet. Möjligheterna som platsen tillhandahåller utifrån informanterna i hemlöshet är att deras basala behov som mat, vatten och sömn går att uppfylla. De sociala möjligheterna går kontinuerligt att hitta i kyrkan genom att tala med andra i samma situation eller få hjälp med att ändra sin nuvarande livssituation med hjälp av det diakonala arbetet som platsen erbjuder. S:ta Clara utgör en stor del av hemlösas vardag. De har skapat en rutin att ta sig till platsen varje dag. Hemlösa och personer i missbruk fyller utrymmet på dagarna för att stänga ute kylan samt ta igen sömnbrist. Mina informanter som antingen är volontärer eller anställda konstaterar att kyrkan inte enbart är till för att uttrycka sin religion, utan att det är en mötesplats för alla människor i Stockholm.

Setha M. Lows plats- och utrymmesteori har varit behjälplig och jag föreslår att S:ta Clara är *embodied space*. Termen innebär att platsen är förkroppsligat av samproduktionsmodellen mellan social produktion och social konstruktion. Följaktligen är S:ta Clara den materiella platsen där människors sociala interaktion fyller utrymmet tillsammans med rörelser och känslor. S:ta Clara är som informanten Laffe påstår, en gemensam plats där alla får plats och ett utrymme där gemenskap skapas. Jag inflikar att embodied space utifrån Lows teori och fältstudiens empiri enbart kan uppfyllas med hjälp av det mänskliga kollektivet. Gemenskap är nyckeln till att finna ett förkroppsligat utrymme.

Jag har dessutom föreslagit begreppet *hemnormativa linjen* som utgår från att personer har ett hem, det vill säga en säng eller sovplats i den privata sfären. Med andra ord följer de flesta samhällsmedborgarna i Sverige denna linje. Hemlösa å andra sidan avviker från linjen och ingår istället i den *queera linjen* som avviker från majoriteten. Det som studien understryker är att informanternas berättelser har skapat en bild av att de som avviker från hemnormativa linjen anses vara kriminaliserade. Att inte ha en sovplats i sitt hem i form av bostad, eller ha ett ordnat liv som majoriteten, betraktas som någon som "stör" samhällsordningen och därmed anses det illegalt att sova ute i det offentliga utrymmet. Hemlösa ses därmed som *smuts* på fel plats. Det skapas en stigma kring att vara hemlös då det är en avvikande social roll i interaktion med en medborgare som följer hemnormativa linjen.

Samtidigt designas städer och större samhällen allt mer utifrån en "exkluderande design" som trycker undan hemlösa och försvårar för dem att sova på gatorna. Jag börjar undra vad det egentligen ger för signal? Ordningsvakter säger till Sture att han inte får sitta ner och nicka till i tunnelbanestationen, Roberts tillhörigheter är plötsligt spårlöst försvunna samt att arkitektonisk utformning i städer orsakar ofantliga svårigheter för hemlösa att finna sovplats. Studien visar på att det därmed finns besvärligheter att komma ut från situationen att vara hemlös. Det finns ingen samsyn mellan samhället och den enskilda individen i hemlöshet. Det beror på att samhället kriminaliserar den sociala rollen som hemlös då de inte följer hemnormativa linjen och söker istället sovplats ute i det offentliga utrymmet. Väl ute i sökandet på sovplats finns det ingen avskildhet bestående av väggar och tak som säkrar tryggheten. Hemlösa personer måste istället ständigt vara på sin vakt och får sömnbrist som konsekvens. Det är som Sofie och Johan formulerar sig med att en blir knäpp och orkeslös ifall en inte får sömn. Sömnbrist inklusive samhällets behandling av personer i utsatthet gör det svårare att ta tag i sitt liv. S:ta Clara däremot möjliggör att hemlösas behov kan tillfredsställas utan någon kostnad, väntetid eller kontaktnät. Studien visar även på *Clara-fenomenet* som betyder en hjälporganisation med diakonal arbete för personer i utsatthet och som är i behov av stöd och hjälp utifrån deras mentala och fysiska svårigheter. Den här studien har fokuserat på hemlösas situation och deras betydelse av platsen. Jag föreslår vidare forskning om andra platser i det offentliga utrymmet och dess betydelse utifrån andra marginaliserade grupper. Följaktligen kan man göra kartläggning om olika platsers betydelse för att definiera, få fram verktyg och rumslig karaktär om platser.

9. Referenslista

American Anthropological Association, (AAA), *Statement on Ethics* (2012). Access (2022-04-12)

<https://www.americananthro.org/LearnAndTeach/Content.aspx?ItemNumber=2289>

Abramson, Allen, & Dimitrios Theodossopoulos. (Red.). (2000). *Mythical Land, Legal Boundaries: Wondering about Landscape and Other Tracts*. Land, Law and Environment. Pluto Press.

Ahmed, Sara (2006). *Queer phenomenology: orientations, objects, others*. Durham: Duke University Press.

Ahmed, Sara (2011). "Vithetens fenomenologi." I: Sara Ahmed (red.) *Vithetens hegemoni*. Hågersten: Tankekraft

Ahmed, Sara (2014). *The cultural politics of emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press

Aucoin, P.M. (2017). *Toward an Anthropological Understanding of Space and Place*, Chapter in. B.B. Janz (ed.), *Place, Space and Hermeneutics*, Contributions to Hermeneutics 5. Springer International Publishing AG 2017

Bergstedt, Cecilia (2021) *Hemkänslor*. Göteborgs kyrkliga Stadsmission

Bonds, E & Martin, L (2016). *Treating People like pollution: Homelessness and Environmental injustice*. Environmental Justice. Vol 9, No 5.

Butler, Judith (1988). *Perfomative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory*. The John Hopkins University Press

Dalen, Monica (2015). *Intervju som metod. 2., utök. uppl.* Malmö. Gleerups utbildning.

Douglas, Mary (1996). *Purity and danger: an analysis of concept of pollution and taboo*, Routledge, London 2002

EFS (2021). *S:ta Clara kyrkan vill värma fler*. Evangeliskt-luthersk rörelse. Access (2022-03-07)

<https://www.efs.nu/sta-clara-kyrka-vill-varma-fler/>

FEANTSA (2021). *What is FEANTSA? An introduction to FEANTSA's vision, strategy and structure*.
Access (2022-03-11) <https://www.feantsa.org/en/about-us/what-is-feantsa>

Foucault, M (1967). *Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias*. Architecture /Mouvement/ Continuité
October, 1984

Goffman, Erving (2011). *Stigma: den avvikandes roll och identitet*. 3. uppl. Stockholm: Norstedt

Hume, Lynne & Mulcock, Jane (red.) (2004). *Anthropologists in the field – cases in participant
observation*. New York & Chichester: Colombia University Press. ISBN: 9780231130059

Höjdestrand, Tova (2009). *Needed by Nobody – Homelessness and Humanness in Post-socialist Russia*.
Cornell University Press, US.

Kernen, Caroline (2015). Sveriges Radio - *Så designar städer bort hemlösa med exkludernade design*.
Access (2022-05-13) <https://sverigesradio.se/artikel/6124523>

Kettler, Simon (2020). *A Dignified life*, How poverty fosters loneliness and how people manage to engage
in alternative forms of socialization in an urban landscape. Lunds Universitet.

Khosravi, Shahram (2010). *“Illegal” Traveler. An auto-ethnography of borders*. Palgrave Macmillan,
New York, US.

LTH (2018). *Betydelsen av helhetssyn vid utformning av byggd miljö* (Access 2022-05-23)
https://www.lth.se/fileadmin/projekteringsmetodik/publications/081015_Betydelsen_av_helhetssyn.pdf

Mauss, Marcel (2002). *The Gift*. Taylor & Francis Group, London.

Socialstyrelsen (2017). *Hemlöshet 2017 - omfattning och karaktär*. Socialstyrelsen 2017-11-15.

Stadsmissionen (2021). *Hemlös 2021. Tema: Är kommunernas arbete mot hemlöshet effektiv?* Elfte
årgången, Sveriges Stadsmission hemlös 2021 Access (2022-03-04)
https://www.stadsmissionen.se/sites/default/files/2021-12/Stadsmissionen_Hemlos2021_webb.pdf

Svenska Kyrkan (2021). *Yttrande. Betänkandet: En gemensam angelägenhet* (SOU 2020:46)
Fi2020/03418. Diarienummer: KS 2021-0035. Finansdepartamentet. Access (2022-03-07)

<https://www.svenskakyrkan.se/filer/1374643/En%20gemensam%20angelägenhet%20KS%202021-0035.pdf?id=2202246>

UN (2022). *Committee on economic, social and cultural rights*, United Nations human rights, office of the high commissioner. Access (2022-03-03)

<https://www.ohchr.org/en/hrbodies/cescr/pages/cescrindex.aspx>

Seamon. D & Sower. J (2008). *Place and placelessness*, Edward Relph. P. Hubbard, R. Kitchen, & G. Vallentine, eds., London: Sage, 2008, pp. 43-51

Snow. D & Mulcahy. M (2001). *Space, politics and the survival strategies of the homeless*. American behavioral Scientist 2001; 45; 149.

Socialtjänsten (2021). *Förebygga och motverka hemlöshet*. Analys och förslag för fortsatt arbete inom socialtjänsten. Socialtjänsten Artikelnr: 2021-9-7582.

Stockholms stad (2022). *Allmänna lokala ordningsföreskrifter i Stockholm* (Access 2022-05-23)

<https://start.stockholm/om-stockholms-stad/politik-och-demokrati/styrdokument/allmanna-lokala-ordning-sforeskrifter-i-stockholm/>

Swärd, Hans (2021). *Hemlöshet - Ett komplext problem i ett föränderligt samhället*. Upplaga 3:1, Studentlitteratur AB, Lund

Van Doorn. Lia (2010). *Perceptions of Time and Space of (Formerly) Homeless people*. Journal of Human Behavior in the Social Environment, 20:2018-238, 2010.

Wästerfors, David. (2019). *Den etnografiskt okänsliga etikgranskningen*, Statsvetenskaplig tidskrift 121(2): 173-205.